

ἵνα ἀπὸ Θεοῦ καὶ τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἄρξηται, τὸν δὲ εἰς τὴν περιώνυμον τοῦ Ἀναξαγόρα πατρίδα, τὰς ἀρχαίας Κλαζομενάς, ἔνθα ἤδη ἔξεστιν ἀγάλλεσθαι ἐπὶ τῇ ἀφθονίᾳ καὶ σημασίᾳ τῶν εὐρημάτων. Εὐτύχημα ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἐταιρείας παρηκολούθησε μετὰ τοῦ διαφέροντος, ὅπερ ἀδιαλείπτως δεικνύει, μὴ λησμονήσας παρὰ τὸν βροτολοιγὸν Ἄρην καὶ τῆς Παρθένου τὴν λατρείαν ἢ Α. Β. Ὑ. ὁ πρῆξιψ Νικόλαος, ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς τῆς ἐταιρείας, τῆς ἐκεῖ ἐργασίας τοῦ ὁποίου τῆς προσωπικῆς ἀποτελέσματα ὑπῆρξεν ἢ ἐνίσχυσις τοῦ ἔργου αὐτῆς διὰ τῆς παροχῆς δαπάνης 20,000 διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἐφέσου καὶ τῶν Κλαζομενῶν παρὰ τῆς προθυμοτάτην παρασχούσης τὴν ὑποστήριξιν Ὑπάτης Ἀρμοστείας τῆς Σμύρνης. Πρὸς τὴν Α. Β. Ὑψηλότητα καὶ τὸν Ὑπατον Ἀρμοστήν, τὸν καὶ μείζονα ὕλικὴν ἐνίσχυσιν ὑποσχόμενον καὶ παρασκευάζοντα εἰς τὸ μέλλον, τὸ Συμβούλιον καὶ δημοσίᾳ ἀποτείνει τὰς θερμότερας τῶν εὐχαριστιῶν.

Καὶ πρῶτον περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Ἐφέσου, ἣτις παρέσχε μεγίστην ὄντως συμβολὴν εἰς τὴν περὶ τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης γνῶσιν. Αὕτη ἐξετελέσθη διὰ τοῦ ἐφόρου τῶν Βυζαντιακῶν ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Σωτηρίου, ὁ ὁποῖος ἠρεύνησε τὰ εἰρήπια τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ κατὰ τὸν 6' αἰῶνα ἰδρυθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε καὶ μέγα προσκύνημα τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ τάφος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ. Τὸν ναὸν κατέστρεψαν οἱ Σελδσοῦκοι Τοῦρκοι κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα κτίσαντες ἐκ τοῦ ὕλικου αὐτοῦ τῷ 1375 μέγα τέμενος τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀιδίν Ἰσᾶ. Τὰ εἰρήπια τοῦ ναοῦ καταλαμβάνουσιν ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἐφέσου Βυζαντιακοῦ Κάστρου, 132 μέτρων. Τὰ ἀποκαλυφθέντα

μέρη τοῦ ναοῦ εἰς βάθος ὃ που μέτρων, τὰ λοιπὰ εὐρήματα πάντα, ψηφιδωτὰ κλπ., δηλοῦσι σαφῶς τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐφέτος ἀπεκαλύφθη μόνον τὸ ἱερὸν βῆμα, ὠρίσθησαν δὲ καὶ αἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπερβαίνει εἰς μῆκος τὴν ἁγίαν Σοφίαν τῆς Κων/πόλεως, ἀνέρχεται δηλ. τὸ μῆκος τούτου εἰς 120 μέτρα περίπου ἀπέναντι 93 ἐκείνης. Τὸ πλάτος ἦτο 60 μέτρων. Ὁ ναός, ἔχων καὶ ἐξωθεν τὸ σταυροειδὲς σχῆμα, ἐστεγάζετο ὑπὸ ὃ τρούλλων. Ἡ μεγάλη ἀψὶς τοῦ ναοῦ, διαμέτρου 12,20, ἀπέναντι 10,08 τῆς ἁγίας Σοφίας, διασώζει πλουσίαν ὀρθομαρμάρωσιν μετὰ γλυφῶν, ἐν μέσῳ δὲ τὸ σύνθρονον, οὗ σώζονται αἱ βάσεις τοῦ Ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Πρὸ τῆς ἀψίδος ἀνεφάνη ὁ τετράεδρος κιονίσκος τῆς ἁγίας τραπέζης συγκρατούμενος διὰ σιδηρῶν γόμφων ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἐδάφους τοῦ ναοῦ. Ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδος ὑπάρχουσι πεσσοὶ μαρμαρίνοι, ἴσως ἐκ τῶν μαρμαρίνων βαθμίδων τοῦ ἐγγύς Ἀρτεμισίου, ἀπὸ τούτων δὲ σχηματίζονται μεγαλοπρεπεῖς κιονοστοιχίαι πρὸς Δ. μέχρις ἐτέρων ἐκ τιτανολίθου κολοσσιαίων πεσσῶν περιμέτρου 16 μ. Ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν κίωνων ὑπάρχουσιν ἐπιγραφαὶ καὶ δεήσεις πρὸς τὸν «ἠγαπημένον θεολόγον». Ἀνευρέθησαν καὶ κιονόκρανα μετὰ ἐλίκων Ἰωνικῶν κυβοειδοῦς σώματος καὶ λίαν ταπεινῶν φύλλων ἀκάνθου ἑκατέρωθεν ἐγκολπίου. Εἰς ἀπόστασιν 9 μ. καὶ 0,50 ἀπὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ ἐν μέσῳ που τῷ ναῷ, ἔνθα παλαιότερον ὁ ἄμβων, ὑπάρχει κτίσμα ἐν εἴδει Μαυσωλείου ἢ ναϊδρίου, ἀποκεκλεισμένου ἀπὸ τοῦ λοιποῦ μέρους τοῦ ναοῦ διὰ τῶν πεσσῶν, τῶν τοίχων τῆς ἀψίδος καὶ τῶν κιονοστοιχιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ὑψηλὰ θωράκια. Τὸ κτίσμα τοῦτο, εἰς ὕψος 1,1/2 μέτρου διασωθέν, ἔχει διπλοῦς τοίχους μετ'

ὀρθομαρμαρώσεως και τοιχογραφιῶν, ὧν ἴχνη ἐντὸς 3 κογχῶν, σχηματιζομένων εἰς τὸ πάχος τοῦ δευτέρου τοίχου, μαρμαρόστρωτον διάδρομον, εἰς ὃν ὀδηγοῦσι πυλίδες ἐκατέρωθεν τοῦ μέσου κτίσματος και ψηφιδωτῶν δάπεδον ἐν τῷ κέντρῳ, παρά τὸ ὅποσον ἀνεφάνη εἰς βάθος 1,20 ἢ ἀρχὴ κρύπτῃς. Τὸ κτίσμα τοῦτο ἀρέθη νὰ ἐξετασθῆ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, διὰ τοὺς ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους μεγάλους ὄγκους. Ὁ ἀνασκάψας νομίζει, ὅτι δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εὔρεθῶμεν πρὸ αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ τάφου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὑψουμένου ἐν εἴδει Μαυσωλείου ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου ναοῦ.

Ἐνδεκάτην και τελευταίαν τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν τῆς ἐταιρείας, δευτέραν δὲ τῶν ἐν Ἰωνίᾳ, μετὰ λαμπρῶν ἀποτελεσμάτων ἔχομεν τὴν ἐν Κλαζομεναῖς διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Γ. Π. Οἰκονόμου. Ἡ ἐργασία ἐγένετο ἐν ἀρχῇ εἰς θέσιν «Μοναστηράκια», μετὰξὺ Σκάλας Βουρλῶν και Βουρλῶν, ἔνθα κατὰ κοινήν ἐκδοχὴν ἢ παλαιὰ τῶν Κλαζομενῶν πόλις. Ὁ τόπος ὅλος ἐκεῖ εἶνε κατεσπαρμένος δι' ὀστράκων ἀγγείων ἀρχαιοτάτων χρόνων και τεμαχίων πηλίνων σαρκοφάγων, γνωστῶν ἤδη ἀπὸ ἐτῶν και ἀποτελουσῶν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ τμήματος τούτου τῆς Ἐρυθραίας ἀπὸ τῶν Βουρλῶν ἢ Βρυούλων ἄχρι τῆς θαλάσσης τοῦ Σμυρναϊκοῦ κόλπου. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας εἰς βάθος 0,50-0,80 ἀνεφάνη ἀθρόα σειρά πηλίνων σαρκοφάγων και ὀστράκων ἀγγείων. Ἐκεῖ ἀπεκαλύφθη μέγα μέρος τοῦ Νεκροταφείου μετὰ 40 περίπου σαρκοφάγων πηλίνων, κεκοσμημένων, οὐχὶ νεωτέρων τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ β^{ου} π. Χ. αἰῶνος. Αὗται, 2 μέτρων αἰ πλεῖσται, εἶνε ἀτάκτως τεθειμένα, τὸ πλεῖστον δ' ἐπάλληλοι, τῶν στρωμάτων ἐξιχνουμένων ἐνιαχοῦ εἰς ἕξ, ἴσως δὲ ἦσαν και περισσότερα.